

Rába György négy verséről

HALMAI TAMÁS

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2013. 6. számunkban közzöltük.

Látvány és látomás között — Elvarázsolt lovak

A mesék ráción túli logikáját, a természeti jelenségek miszteriális autonómiáját s a költészetről való gondolkodás komolyságát révületes — s Rábára különben is igen jellemző — álomi látásmód rendezi egybe az *Elvarázsolt lovak* című költeményben (in *A vonakodó Cethal*, 1998). A szöveg a kiskompozíciós műgondot is kristályosan példázza:

ELVARÁZSOLT LOVAK

*Körülöttem földbe dalolt
ideges lovak
a szél az eső ripacsossá
csíkozta horpaszukat
csüdjük rég a talajba süppedt
gyökéreként vágójukat fogja vissza
bőrüket a szeder borostyán
szúrja s megrándulni se tud már
az orkán is kerekedőben
sörényüket tépi cibálja
levél-tajtékjuk szertefröccsen
egy helyben horkannak nyihognak
riadoznak elérhetetlen
messzeségbe*

A címbéli „elvarázsolt” jelző, mert cselekvő igéből képzett befejezett melléknévi igenév, azt sugallja: valaki vagy valami — Isten? a sors? a természet? — végleges, talán visszavonhatatlan műveletet hajtott végre. Mégpedig — a jelképtan útmutatásai szerint — a hatalom és hűség túlvilági lényein: a lovakon. Az első sorban a mágikus tett pontosításaként értelmezhető szókapcsolat („földbe dalolt”) az ének/vers/szó baljós varázshatalmára utal (az „elvarázsolt” kitétel a mű jelenetezéséből visszaolvasva az ’elátkozott’ jelentést veszi fel); ilyesformán az erről hírt adó versre (illetve szerzőjére, beszélőjére vagy olvasójára!) is visszavonatkozatható.

A fölütés („Körülöttem”) én-központú szcenikát és szabályos térszerkezetet (körkörös elrendezettséget) vetít előre. Ám a vers, mivel viharos életképet tematizál, más irányt vesz: a beszélő körül nem egyensúlyba rendeződnek, hanem veszedelmessé zavarosodnak a jelenségek.

A pusztítás erői növekedvén (a szélből és esőből orkán lesz) fokozódik a kiszolgáltatottság is — hogy kié, kiké? A kétféle attribútumkör („horpaszukat”, „csüdjük”, „vagtájukat”, „sörényüket”, „horkannak nyihognak” vs. „gyökérként”, „levél-tajtékjuk”) keveredése ama olvasat felé visz: a vihartól tépázott erdő, liget vagy park látványa kelt a vers alanyában látomásos képzeteket. Jóllehet nem tudható biztosan: metaforikusan vagy szó szerint értendőek-e a mondottak; azaz (higgadt közelítésben) a viharok kitett fák öltik föl megátkozott állatok képét, vagy (ha az olvasó is enged a bűvöletnek) ellenkezőleg: valóságosan elvarázsolt lovak válnak hasonlatossá az elemektől meggyötört fákhöz. (Elvarázsolt lovaknak látni az orkánban vergődő fákat: költői képzelet vagy a harmadik szem tisztánlátása kell ehhez. Avagy a tények mögé tekintő valóságismeret.)

¹Vö. „Énekelni és gondolkodni: ezek a költészet / szomszédos fatörzsei. // A létből sarjadnak és belenyújtóznak / igazságába. // Viszonyuk elgondoltatja, amit Hölderlin / az erdő fáiról énekel. // »És ismeretlenek maradnak egymás számára, / amíg csak állnak, a szomszédos törzsek.«” Martin Heidegger: *A gondolkodás tapasztalatából*. In M. H.: *Költemények a gondolkodás tapasztalatából. Németül és magyarul*. (Ford. Keresztury Dezső.) Societas Philosophia Classica, Budapest, 1995, 87.

Alaktani vonatkozásban, poétikai vetületben akárha szétzilált szonettet olvasnánk: a tizennégy, szakaszosan-szaggatottan meg-megiramodó sor a lendületes soráthajlásokkal, a véletlen-váratlan majdnem-rímekkel („lovak” — „horpaszukat”, „borostyán — se tud már”, „kerekedőben” — „szertefröccsen”), a jambusok változó szótagszám melletti túlsúlyával már csak nyomait hordozza egy lehetséges szerkezeti harmóniának.

A viharosan fokozódó mozgalmasság (erőteljes kép- és hanghatásokkal) s az egy helyben állás kényszere¹ — szövegszervező ket-tősségként — a beszélő körül fenyegetően növekvő feszültséget képez; ez kívánja meg s igazolja vissza a szabálytalan formát, a zaklatott ritmust, a szétszórta és esendő rímeket.

A zárlat két sorban mindössze három szót bocsát rendelkezésünkre. Mindháromnak saját súlya van. A „riadoznak” a vers alapérületét rögzíti; az „elérhetetlen” szinte egy létfölfogás végkövetkeztetése; a „messzeségbe” (amely figyelemfelhívóan szokatlan bővítőmánya a „riadoz” igének), önmagában alkotva zárósort, trochaikus eréllyel nyit távlatot — ha hiábavalóan is.

A távlatoktól megigézett, de tehetetlenségre kárhoztatott lovak (fák) alakjában nem nehéz fölismernünk az allegorikus utalást: a távlatoktól megigézett, de tehetetlenségre kárhoztatott ember sorsképétét.

A betűk embersége — Gutenberg méltatása

Vörösmarty pátoszos epigrammája, *A Guttenberg-albumba* (1839) — amellet, hogy tündökleles mondattani kompozíció — a romantika szenvedélyes pesszimizmusának jellegzetes mesterdarabja. A felvilágosult gondolkodás és a reformkori szellemiség e körmondatos foglalata az eszményi feltételekhez szabott szebb jövőbe távolítja a hiteles hála eseményét: „Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez / Méltó emlékjelt akkoron ad a világ”.

Rába György bő másfél századdal később írja meg a maga művelődéstörténeti hommage-át; szinte formálisan is kapcsolódva a nagy

elődhöz (Vörösmarty elismételt „méltó” jelzőjére rezonál az itt cím-
béli „méltatás”). A verset a *Földlakó* című kötetből (2006) idézzük:

GUTENBERG MÉLTATÁSA

*Az enyémmé pecsételő
s miénkké baráti ragok
s a szemhatárt tágítva képzők
sereggé sokasodtatok
mint a rizs kukorica krumpli
a könyvnyomtatás legyen áldott
nem egyszeri festmény szobor
táplálhatja a nagyvilágot
rézbőrűt feketét fehérét
mállik a kő fakul a szín
másolaton bosszankodol
bántó hiányosságain
bezzeg százezer milliós szám
szétrajzó szavak mondatok
a tudást a szélrózsa minden
útjára vitték nyomtatott
bölcsség keletre nyugatra
eljuthatott északra délre
jelekből tanulva az ember
az egyetértést így elérte
még a testvériséget is
hála a betű erejének
föltűnsz békesség délibábja
ha a szomszéd gondját megérted
az igazság sokszorosítva
nem az enyészetnek kitett
kopárrá Bizánc ridegülhet
de falun is élsz ismeret*

Vörösmarty is, Rába is a könyvnyomtatás dicséretébe foglalja a szel-
lem embere iránti hódolatát. S megfordítva: a kultúra szakembe-
rére emlékező sorok mindkét esetben a kiművelt eszmélet dicsősé-
gét hirdetik.

A póztalan félrímekkel egybetartott poétikai szerkezetet a szórend
verset keretező nyelvtani rendhagyása („s miénkké baráti ragok” —
„kopárrá Bizánc ridegülhet”) is erősíti. A tagolatlan szövegtest
kompozíciós rendjét döntően mégsem ezek az alaki tényezők biz-
tosítják. Sokkal inkább a versbeszéd kitartott türelme, míves céltu-
data. Olyan tágas horizontú megoldásokkal, mint a személyes
(„enyémmé”) és a közös („miénkké”) egymást feltételező minősé-
gei; a „szemhatár” Rábánál védjegyértékű motívuma; a szóhaszná-
lat szakrális igénye („áldott”); avagy a pátosz és irónia között le-

begtetett aforisztikusság („jelekből tanulva az ember / az egyetértést így elérte”).

Az 1–4. sor megszemélyesítő megszólítása („Az enyémmé pecsételő / s miénkké baráti ragok / s a szemhatárt tágítva képzők / seregge sokasodtatok”) a nyelvvel ápoltság viszony bensőséges evidenciájából bont ki minden további közlendőt. A megszólítások megszólítottak többsége („sokasodtatok”, „bosszankodol”, „föltűnsz”, „megérted”, „élsz”) a tárgyhoz illően komplex retorikai alkotmányt eredményez.

Pontos és végleges minden egyes szó. A „táplálhatja” kitétel azt tudatosítja: *létfeltétel* a kultúra; a sokszorosíthatóság technológiai élmenye („nem egyszeri”) az elmúlás („mállik”), azaz az idő legyőzését hirdeti — más szófordulatok („nagyvilágot”, „rézbőrűt feketét fehéret”, „szélrózsa”, „keletre nyugatra”, „északra délre”) az áthidalt tér történelmi vívmányáról tudósítanak. A kultúra/kultúráltság térídeje e fölfogásban mintegy az isteni örökkévalóság világaival rokon. (Igaz, itt elsőrendűen irodalmi kultúráról, nyelvi kultúráltságról van szó: hiszen nem a „festmény” s a „szobor”, hanem a kedvezőbb medialitással bíró könyv² szavatol azért, hogy a megörökölt tudás örökös kincs lehessen.)

A vers kulcsfogalmi az érző-gondolkodó ember hagyományos értékei: tudás, bölcsesség, egyetértés, testvériség, békesség, igazság. Ezt az eszménysort fogalmazza teljessé a zárlat: „de falun is élsz ismeret”. A „falun” helyhatározó új elemet hoz a versbe: szociális kompassiót, politikai vetülettel (Bizánc neve az erőszakos hatalmi központ jelölőjeként olvasható); az „ismeret” kategóriája pedig már-már anakronisztikus (valójában időtlenül lényegi) értékjelölés: a józan ész, a tiszta elme, a megismerő értelem *morálja* összegződik benne. Annak *hite*, hogy közös igazságaink a racionális, *tehát* megbeszélhető gondolatok közt keresendők.

A humanisztikus óda nem a kétezres évek divatműfaja — amint az erkölcsi súlypontok latolgatása sem paradigmatisztikus művészi tett mainapság. Rába György versének múlhatatlan érdeme, hogy e látzólag korszerűtlen műfaji gesztust elevenné varázsolja. A mű óvatoss, tűnődő eufóriája s felvilágosult, mérlegelő meditativitása a nyelv, a kultúra, a megismerés és a megértés egymásból kifejlő ideáit a humánus eszményében boronálja össze.

A nyelv világteremtő, létalapító, személyiségformáló hatalmának puszta belátásán túlmutat ez a gondolatiság: etikai horizontján a betűk embersége követendő mintává lényegül, s nem csak a betűk embere számára.

Az élet mint agapé — Szeretetvendégség

„Nem volna nehéz rábukanni e versek jelentésbeli barlangrendszerében a szó szerint alig emlegetett ’szeretet’ búvópatakára, s arra, hányféle módon színezi, mossa át a sorokat, szavakat, s egymáshoz való vi-

²Egyetlen kedves és jellemző példa — a kortárs népszerű irodalomból — arra, hogy a könyvek iránti hódolatos szeretet nem ismer sem műfajpoétikai, sem szociokulturális határokat: „A könyvek képesek hatalmukba keríteni az embert, ugye? Gyanútlanul sétálgatunk egy könyvesboltban, amikor is valamelyik egyszer csak meglep bennünket, mintha magától került volna a kezünkbe, csak hogy felhívja magára a figyelmet. A benne leírtak olykor megváltoztatják az életünket, néha még csak el sem kell olvasnunk őket. Van úgy, hogy egyszerűen jobban érezzük magunkat attól, ha van a közelünkben könyv. Ezek között van olyan, amit ki sem nyitottunk. »Miért vesztek meg olyan könyveket, amelyeket azután el sem olvastok?« — kérdezi a lányunk. Ez éppen olyan, mint amikor megkérdezzük valakit, aki egyedül él, hogy miért vásárolt macskát. A társaság kedvéért, természetesen.” Sarah Addison Allen: *Sugar Queen — Édes élet.* (Ford. Szakál Gertrúd.) Könyvmolyképző Kiadó, Szeged, 2012, 196–197.

³Vasadi Péter:
„Próbaidőül rózsalángok”.
Rába György rovásai. In
uő: *Üdvösség ideje*.
Esszék. Széphalom
Könyvműhely, Budapest,
1998, 89.

szonyaikat.”³ Vasadi Péter kardinális észrevétele a Rába-líra egy általában csekély figyelemre méltatott szemléleti összetevőjére vet fényt. A *Szeretevendégség* című darab (in *Földlakó*, 2006) azon kevés Rába-mű egyike, amelyekben tematikusan is nyilvánvalóvá válik a költői látásmódot alapjaiban meghatározó szeretetelvűség.

SZERETEVENDÉGSÉG

*Szerettem ha fölnevettek
szerettem hogy hangjuk csengett
szerettem a hirtelen csöndet
szerettem a morajló emberzsivajt
nem szerettem az elnyelt választ
a párhuzamos monológokat
de kettesben a természet beszédét
szerettem a mosollyal tűzdelt tálat
csorgók kortyát a szikkadt ínyen
egy kézszorítást a sötétben
napvert árnyékot téli tűzfalon
hogy én vagyok én éjszakáig
szerettem s azt hogy különös a másik*

A cím sajtóságosan nyitja egymásba a teológia és az irodalom horizontjait — amennyiben egyidejűleg idézi föl a keresztény *agapé* szertartását s a Kosztolányi *Hajnali részegségéből* ismert, ontologikus vendégségélmény mámorát. Azaz olyan verset föliratoz, amely a vallási és a művészi igazságok különben gyakorta széttartó irányait valaminő profán misztika vagy egyetemes lét-ön-tudat jegyében képes párhuzamba állítani.

A világképeknek ezt az univerzális közös nevezőjét (a szeretetet) nem Rába verse ókumlálja ki elsőként a történelemben, ám poétikai foglalatba mégiscsak ő helyezi a fölismerés drágakövét. Azzal például, hogy az állítások („fölnevettek”) mellé hiányzó vagy rejtett alanyt csatlakoztat. Hiszen ennek köszönhető, hogy a fölsorolás — mint szövegszervező eljárás — nem az elaprózás retorikai eszköze lesz, hanem az általános — és talán személyek fölötti, emberen túli — életszeretet megvallásáé.

Jellemzőmód a biblikus hatású gondolatritmust (a sorkezdő „szerettem” négyzteri ismétlődését) megtörő tagadóforma („nem szerettem”), tehát a szemantikai negativitás mindössze két sor hosszán érvényesül — a vers egésze: igenlő számbavétel, allelujás számadás.

A hallás („fölnevettek”, „csengett”, „csöndet”, „emberzsivajt” stb.), a látás („mosollyal”, „napvert árnyékot”), az ízlelés („tálat”, „csorgók kortyát a szikkadt ínyen”) s a tapintás („kézszorítást”) megismerő fogásai az érzékszerveken át emígy *részleteiben* befogadott világ *teljességének* örömeiben egyesülnek. Ám az ajándékszerű teljességélményt a többszörös múlt idő („szerettem” stb.), a sokszoros időbeli távolság s

az emlékezés gesztusa maga újraértelmezni kényszerül. Az időszembesítés rejtett ambíciója az életszeretet himnikus versét a megélt és belakott világtól való búcsúvétel elégiájává hangolja át.

A veszteség gyanúját kontúrozza a lezáratlanság képzetét keltő terjedelem (a vers tizenhárom sorból áll) s a mindvégig munkáló műgondra fittyet hányó, szeszélyesre komponált rímeloszlás: a „választ” — „tálat” kapcsolódáson kívül jószerével csak a nyitó és záró sorpár kap rímes nyomatékot: „fölnevettek” — „csengett”, „éjszakáig” — „máig”. (A harmadik sor „csöndet” végződése, bár harmas rímet eredményez a nyitányban, elütő hangzásával inkább az eljövő disszonanciát híreli.)

Végül, az anyagszerű emléknymok sorjázása után, a zárlat axiomatikus fogalmi karaktere („hogyan vagyok én éjszakáig / szerettem s azt hogy különös a másik”) út pecsétet a befogadói tapasztalatra. Mégpedig a Rába-féle személyiségfölfogás szellemében. Eszerint csak „éjszakáig” én az én (attól fogva átváltozás veszi kezdetét az alvó tudat mélyeiben); s ami kiváltságos boldogságot szerzett (hiszen ezzel ér véget a lajstrom), az a „másik” különössége.

A mindenkori másikról (társról, idegenről, szembejövőőről, átka-rólóról) volna szó? Vagy álomi — ámbátor nappal sem tétlen — alakmásainkra, más szóval saját idegenségünkre céloz a szöveg?

S van-e különbség?

Postapoétika — A csomag

Rába György utolsó könyvének (*Disputa önmagammal*, 2010) utolsó verse, a költői életmű e gyönyörű záróakkordja a *Csak posta voltál* hangján szólal ugyan meg, de a babitsi *időtlen klasszicitás* helyébe Rábánál a személyes idővel, a saját mulandósággal s a létbe-vetettség élményével való számvetés elégikusabb s meghittebb tónusai kerülnek. Lássuk, miként!

A CSOMAG

*Leraktak engem mint egy csomagot
irányítószámot címet se kapott
a forgalomból kiesően
kallódik a címkeresésben*

*Az igazságosság bírója
a verdiktet kimondta rája
maholnap
mindkét oldala behorpad*

*Mégis mostohán mért
kalitkalkáló lelkendezem azért
világgá*

A költemény címmé emelt, középponti képe szabatosan sejtelmes önmeghatározás; egyúttal a hermetikus-objektív líraigény szép megnyilvánulása. A „csomag” képzete tárgyiasítja az én-t, ugyanakkor művészi és bölcséleti dimenziókba emeli föl.

A „Leraktak” elemi kiszolgáltatottságot jelez; a „forgalomból kiesően” magános életről vall (avagy az élettől való búcsúvételt lírizálja); a „kallódik” a keresés, a tévelygés, az elveszettség igéje. Elégikus vershelyzet és rezignált tónus indítja a művet.

A második strófa újabb metaforarendszert nyit meg: az „igazságosság bírója” kifejezés isteni attribútumot jelöl (miközben az ítélet [„verdikt’] közbeiktatásával a kiszolgáltatottság létállapota fokozódik). Ugyancsak e részben pazar metapoétika valósul meg egyetlen szóban; a „behorpad” ugyanis nem csupán a test romlékonyságáról vall, de a szövegre magára is visszaolvasható: a versszak is mintegy „behorpad” azáltal, hogy harmadik sora jelentékenyen rövidebb a többinél; amint a harmadik-negyedik szakasz fogyatkozó sorszámú (három és kettő) is az alaktan metaszintjén beszél fogyásról, pusztulásról, veszteségről és vereségről. A föllazuló versforma — tekintetünk rá sebzett szonettként is — a széthulló életet jeleníti meg.

A rabság képzetét hordozó „kalitkalakó” a harmadik, nem kevésbé rejtelmes metafora a versben. Akárha strófáról strófára új s újabb megfejtéssel kísérleteznék a szöveg; válaszokkal, holott már a kérdést is homály födi.

E bizonytalanság mégsem fut rosszkedvű agnoszticizmusba vagy istentagadó háborgásba. Ennek legfőbb oka talán egy dramaturgiai lelemény: az utolsó sorokra a vers lírai hőst vált. A beszélő (a „lelkendezem azért” irracionális erkölcsi többletével) háttérbe húzódván a „csoszogás” titokzatos alanyára irányul végül a szavak figyelme. Ám ahogy a fölütésben a „Leraktak” határozatlan alanya, a zárlatban a határozatlan névmás („valaki”) sejteti: a postás/a feladó/a bíró/a kalitka gazdája-őre esetleg eleve megismerhetetlen. (Hogy a „rejtőzködő Isten” vagy a nyelv logikájával leírhatatlan kozmikus törvények kiismerhetetlenségéről van-e itt szó, a befogadót is érintő titok. Ha egy olvasmányban ennyi a bizonytalanság, nem csoda, hogy az olvasó is tapogatózni, találgatni, *vaktában lelkesedni* kényszerül.)

Különös eset, amikor nem a címzett, hanem a feladó ismeretlen. Még különösebb, ha e tény ontoteológiai allegóriában kap szerepet. Az igazán különös azonban az, hogy az elerőtlenedés drámájából erő meríthető.

Mert a költészet nemcsak hogy akkor is gyógyít, ha nem vagyunk betegek, de ott is értünk jár közben, ahol jelen sem vagyunk.